

Конспект уроку з української літератури для 11 класу

Павленко Н.М.

Тема. Роман І. Багряного «Тигролови» – втілення думки про те, що в будь-яких обставинах кожний найперше має бути Людиною.

Перемога добра над злом. Ідейно-художній аналіз тексту.

Мета: дослідити історію створення роману, розкрити жанрові особливості; визначити його проблематику; схарактеризувати образи твору, зокрема образ головного героя Григорія Многогрішного як людини могутньої волі й незалежного духу; показати його біль, тривогу за долю України.

Розвивати в учнів навички ідейно-художнього аналізу твору, учити аналізувати вчинки героїв, удосконалювати навички вміння влучно добирати цитати, упевнено висловлювати власну думку, визначати проблеми.

Виховувати в учнів почуття сили волі, співчуття, доброти, національної гідності, поваги до особистості людини, почуття гордості за свою країну.

Компетентності: громадянська відповідальність, критичне мислення, уміння чітко обґрунтовувати власну позицію.

Очікувані результати: учні вміють коментувати ключові епізоди визначати проблеми, порушені у творі; виділяти головне; розкривати жанрові особливості роману; характеризувати героїв; висловлювати власні міркування щодо прочитаного.

Обладнання: портрет письменника, текст твору, ілюстрації до нього, відеоматеріали, інтернет-ресурси, пам'ятка, елементи одягу та декорації для інсценівок.

Тип уроку: урок – дослідження з елементами перевернутого навчання.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Прийом «Літературне дешифрування». Визначення епіграфа до уроку.

(Є, будем, Вітчизна, Ми, наша з ,були, нами, Ми)

Ми є. Були. І будем Ми!

Вітчизна наша з нами.

I. Багряний

II. Повідомлення теми й мети уроку.

Слово вчителя. У житті людини іноді настає така мить, коли виникає бажання зупинити щоденний рух подій та замислитися над сенсом усього, що відбувається навкруги й у власній душі. Світом правлять дві сили — сили Зла і сили Добра. Не тільки світ є ареною боротьби цих стихій, найзапекліша й найголовніша війна відбувається в кожному з нас. Від народження всі люди рівні. Але одним дарується влада, сила, гроші, а іншим — незмиримі страждання, злидні, розчарування. Але всі ми народжуємося Людьми! Ми маємо право залишатися людьми за будь-яких життєвих умов, ми повинні утверджувати своє право бути людьми на землі.

Проблема в тому, що для цього потрібна неабияка сміливість. Тільки від людини залежить, що в ній самій переможе — Добро чи Зло. Тільки від людини залежить, чи подолає Добро одвічне Зло, що панує у світі. А для цього потрібна неабияка сила і сміливість духу. Саме головний герой роману I. Багряного "Тигролови" належить до тих сміливців, які попри всі життєві негаразди кожним своїм вчинком, кожною своєю думкою утверджували право бути людиною.

Тому тема уроку звучить так: Роман I. Багряного «Тигролови» – втілення думки про те, що в будь-яких обставинах кожний найперше має бути Людиною.

Перемога добра над злом.

III. Засвоєння навчального матеріалу. Ідейно – художній аналіз твору.

Клас ділиться на чотири групи. Кожна група отримує завдання.

I група. Вправа «*Учимося розуміти авторський задум*».

Завдання: дослідити історію створення роману.

Учні отримують матеріал для дослідження, яким можуть скористатися та обрати тези для відповіді.

Очікуваний творчий продукт: відповідь можна представити у вигляді схеми, таблиці, тез.

II група. Вправа «*Пригодницький роман як джерело захопливих розваг*».

Завдання: визначити жанрову своєрідність твору. Довести, що роман «Тигролови» має ознаки пригодницького роману. Аргументувати свою відповідь.

Учням дається картка з переліком ознак художнього твору, з яких діти повинні вибрати властивості пригодницького роману, а також уривки тексту, якими можуть аргументувати свою думку. Учням надається можливість користуватися інтернет-ресурсами. Підтвердити ознаки можна відеосюжетами з фільму «Тигролови».

Очікуваний творчий продукт: схема, таблиця, колаж, презентація.

III група. Вправа «*Удосконалюємо вміння міркувати філософськи*».

Завдання: визначити тематику, коло проблем та ідею художнього твору.

Учням подано матеріал для дослідження: картка з переліком проблем та ідей у художніх творах. Вибрати з них, які стосуються теми. Користуючись інтернет-ресурсами, учні можуть підібрати ілюстрації до роману «Тигролови», аргументувавши свою відповідь.

Очікуваний творчий продукт: схема, таблиця, есе, колаж, презентація.

IV група. Вправа «*Розгадай таємниці твору*».

Завдання: визначити символіку назви роману та інтригуючі назви розділів: «Дракон», «Світ на колесах», «Навзводи зі смертю», «Бог кохання»...

Учні отримують матеріал для дослідження та ілюстрації до твору, можуть користуватися інтернет-ресурсами для підтвердження думки.

Очікуваний творчий продукт: створення колажу, комп'ютерна презентація, малюнки (для технологів).

Учитель. Задум написати роман виник під час перебування автора на засланні, у Бамлазі. Як відомо, Іван Багряний утік з концтабору і довго блукав тайгою, поки не зустрівся з далекосхідними мисливцями – звіроловами. Цікаво, що ці люди були нащадками віхидців з України. Роман «Тигролови» був написаний у 1943 році. За жанром — пригодницький роман: його сюжет насичений надзвичайними пригодами й характеризується несподіваними поворотами, динамічністю в розгортанні подій, «...умінням знаходити вихід з численних екстремальних ситуацій, торжеством справедливості».

У творі порушено філософські проблеми: добра і зла, життя та смерті, морального вибору, кохання і волі до життя... А образи – символи надають незвичайності, таємничості, загадковості.

Вправа **«Бачимо текст із середини»**. Роль художньої деталі в романі «Тигролови». Активне слухання.

Завдання всім учням: визначити позасюжетні елементи та їхню роль у творі, прослухавши уривки аудіозапису.

(Пейзажі, сценічні моменти, опис інтер'єру, історичні екскурси, екзотичні панорами Сіхоте-Аліня, описи краєвидів на Зміїній та Голубих падах...)

Учитель. Позасюжетні епізоди-пейзажі, портрети, сценічні елементи — романтично забарвлені. Особливо захоплюють уяву читача екзотичні панорами Сіхоте-Алінських гір, описи краєвидів на Зміїній та Голубій Паді. Пейзажі та інтер'єри дають уявлення про місце і час дії, розкривають внутрішній стан героя. Портрети передають зовнішність персонажа, його характер. І читач неначе поринає у світ незвичайних пригод, і сам стає учасником подій.

Вправа **«Представ героя»**. Прообразна характеристика.

Завдання групам: представити героя, склавши перелік запитань до нього, аби якнайглибше розкрити його внутрішній світ.

Жеребкування. Представники груп обирають собі героя: Григорій Многогрішний, майор Медвин, сім'я Сірків, Дем'ян Многогрішний. Учні можуть аналізувати відеофрагменти, уривки з твору, цитатні характеристики.

Очікуваний творчий продукт: монолог героя, інтерв'ю з героєм, інсценізація на фоні музики, рольова гра, упізнай героя.

Учитель. Образи роману «Тигролови» мужні, вони уособлюють український народ, який намагалися знищити протягом багатьох століть. Сім'я Сірків — це не лише гарна родина, це міцне родовідне дерево української нації, з якого відродилась і утворилась нова держава і нова людина. У Сірковій родині ми вбачаємо долю своєї України. І. Багрянний з оптимізмом утверджує, що плекаючи сім'ю та родину, ми відроджуємося, стаємо сильним і неподоланим народом, а відтак, і щасливим, бо ж *«сміливі завжди мають щастя»*.

Вправа «Розкодуй слово».

Кожній групі даються букви, з яких треба скласти слово або слова.

- 1- «ліпше вмерти»
- 2- «біжучи»
- 3- «ніж жити»
- 4- «гниючи»

Представники з груп на дошці записують закодовані слова. Вислів : «Ліпше вмерти біжучи, ніж жити гниючи».

- Кому належать ці слова?

Учитель. Саме таке життєве кредо мав Григорій Многогрішний. Він хотів жити, але жити гідно. Сюжетна канва роману побудована навколо двох постатей — Григорія Многогрішного та майора НКВС Медвина. Їх двобій — це боротьба Людини із світом пітьми й пекла. Перемога Григорія над "людоловом" Медвиним символізує боротьбу гордого і волелюбного українського народу проти жорстокого тоталітарного режиму, що калічив людей фізично, але не зміг подолати їх духовність, бо, як говорить один із в'язнів, "ліпше вмирати, біжучи, ніж жити, гниючи!"

Вправа «Література – джерело людинознавства».
 Створення міні-проекту «Сучасний Многогрішний ХХІ століття».
 Завдання групам: створити образ сучасного Многогрішного, який живе в нашому суспільстві.
 Учня дається Пам'ятка з ключовими фразами:
 1. Зовнішній портрет.
 2. Риси характеру.
 3. Громадянська позиція героя.
 4. Ставлення оточення до сучасного Многогрішного.
 Представити героя можна в довільній формі.
 Кінцевий результат: комп'ютерна презентація, зустріч з героєм, публікація, есе, колаж, інтерв'ю, монолог, інсценізація.

Учитель. Григорій - легендарний герой: непереможна фізична сила, підтримувана силою духу, любов'ю до своєї землі і гнобленого люду, ненавистю до ворога. Герой роману "Тигролови" Григорій Многогрішний не скорився, не змирився із своїм насильницьким нав'язаним йому статусом в'язня жахливої системи і залишився Людиною. Іван Багряний хотів переконати нас, упевнити в тому, що за будь-яких обставин особистість може і повинна бути Людиною. І нехай він один - той безумний сміливець, - що не змирився з приреченістю на забуття в жахливій легенді про зникнення душ у пеклі концтаборів, збунтувався, вирвався з пащі цього дракона. Але це вже перемога людей, це вже свідчення нездоланності духу і стійкої власної позиції.

Визначаються риси головного героя. Складання кластера.

Підсумки. «Скарбниця морально – етичних цінностей».

Учитель. Григорій Многогрішний – реальний приклад для наслідування.

Уявимо – герой хоче поділитися з вами однією особистою рисою. Що кожен із вас особисто для себе взяв би від Григорія Многогрішного в доросле життя?

IV. Перевірка домашнього завдання.

Учні отримали наступні завдання до уривків з тексту. Презентація. «Місце твору серед інших видів мистецтва».

Завдання. *Картини яких художників можуть відповідати настрою даного уривку? Яка музика органічно влітатиметься в художні деталі? Як кінематографія змогла передати задум героя? Дібрати приклади й презентувати у довільній формі.*

V. Підбиття підсумків уроку.

Рефлексія. Метод «Мікрофон».

- Розкажіть про свої враження від уроку.
- Чи цікаво вам було працювати над проектами?
- Чи корисною для вас була ця робота?
- Презентація якої групи вас найбільше зацікавила?
- Які моральні принципи ви визначили для себе?

VI. Домашнє завдання.

Прийом «Художня інтерпретація».

- Як би ви змінили кінцівку твору?
- Продовжіть роман «Тигролови» власною інтерпретацією.

ПАВЛЕНКО НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

ПАВЛЕНКО НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

ПАВЛЕНКО НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

ПАВЛЕНКО НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

ПАВЛЕНКО НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

ПАВЛЕНКО НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

Історична довідка про гетьмана Многогрішного.

Многогрішний Дем'ян Гнатович – гетьман Лівобережної України (1668-1672рр.), ставши співником Дорошенка, почав неприязні дії проти Москви. Сам висловив великоруському гінцю Танєєву намір нізащо не віддавати Києва полякам і разом з Дорошенком воювати з Польщею. Перш ніж московський уряд вирішив, як вчинити з доносами на Многогрішного, проти останнього було організовано змову... 13 березня, вночі, змовники схопили Многогрішного і відправили до Москви, де гетьмана було катовано. Дем'ян відкидав звинувачення у зраді, але зізнався, що в п'яному стані говорив "несамовиті промови". Старшини від імені всього малоросійського народу просили стратити колишнього гетьмана і його брата. Засуджених вивели на страту у Москві однак цар вислав гінця з повідомленням, що він змінює смертну кару засланням у Сибір. Григорій Многогрішний – українець, його рід має славні традиції в особі першого каторжника Сибіру гетьмана Дем'яна Многогрішного.

Медвин

- Впізнаєте мене? Так, я начальник етапу Медвин. Мене вчили пильнувати, полювати на людей, залякувати, катувати й принижувати непокірних. У моїй практиці зустрічалося небагато сміливців, але був один, який примусив мене задуматися, що знищити всіх неможливо. Він втік з ешелону, випав у безвість. Я назвав його подумки молодим тигром з України і вперше відчув страх.

Минуло два роки. Я отримав нове призначення і високу посаду. Ніколи не думав, що доля мене зведе з ним ще раз. Я вважав його мертвим.

Що я з ним не робив! Мені уже не зізнання його потрібні були, я добивався, щоб він заскавчав і почав благодіяти мене, як то роблять всі. Дивиться виряченими очима – і тільки. Як каменяка. Це в моєму житті виняткове слідство над цим зоологічним націоналістом, над тим дияволом в образі людини.

Брр... Ті очі з кривавими росинками на віях, вони стоятимуть переді мною вічно... після зустрічі з ним у мене відбувся психічний струс.

Диявол, диявол. Я його знайду (б'є кулаком по столу) і знищу, ще нікому не вдавалося втекти від майора Медвина.

Многогрішний

Ти ніколи мене не знищиш, Медвин, бо я дух, який живе в кожній вільній людині. Бо я – народ, якого чим нижче гнеш, тим у ньому більше спротиву.

Ти думав, відбиваючи мені печінки, ламаючи кості, розчавлюючи мою молодість у катівнях два роки, що видряпаєш із грудей серце? Мріяв у божевільні упокорити мене, примусити забути хто я, вирвати з розумом любов до батьківщини?

Але я втік з божевільні. І тоді, Медвин, я поклявся іменем матері моєї відірвати тобі голову. Ти думав, що присудивши мені 25 років каторги за те, що я любив свій нещасливий край, ти похоронив мене? Ти був переконаний, що стрибок з ешелону – смерть, але помилився.

Я знайшов у тайзі земляків, друзів і навіть кохання. Згодься, Медвин, що я переміг, не визнавши себе нулем в історії, не озвірів, не перейнявся озлобленням і ненавистю до людей, як ти, а зберіг у собі людяність, доброту, здатність співчувати і вірити, що людина може і повинна кинути виклик цілій системі, яку ти представляєш, і вистояти. І запам'ятай, ми неминуче зустрінемося з тобою в тайзі і я вб'ю тебе, як зло, яке ти породжуєш. Я присуд виконаю сам і розпишуся на снігу в цьому. А за що я тебе судитиму, ти, пес, знаєш сам.

Видряпавшись нарешті на гору, похитуючись і важко дихаючи, стежкою йшла двонога істота. Обірвана. Худа, як кістяк. Волосаті груди їй ходили ходором над сухими ребрами, що вилазили з лахміття. Дійшовши до поваленої кедрини, гість важко опустився на неї, обперся спиною об корінь, закинув голову і заплющив очі.

Помалу обтер рукою піт. Він зовсім молодий і зовсім-зовсім збезсилій.

Почорніле обличчя з міцно стиснутими щелепами заросло щетиною. На крутому лобі дві глибокі зморшки сторч між крилами брів, а в зморшках сіль від поту. Одна брова тремтить, і від того таке враження, ніби брови ті пориваються полетіти.

Якусь мить він сидів нерухомо, либонь, сплючи. Враз широко й тривожно розплющив очі й тихенько відхилився від кореня, — слухав. Тоді знову заплющив очі і притулився до кореня. По якомусь часі він облизав спраглі порепані губи і, не розплющуючи очей, покрутив головою:

"Пропаду..." Потім, зціпивши зуби, встав і, похитуючись, зробив два ступні. Але махнув рукою, вернувся до кедрини і знову важко опустився на неї. "Досить... Проклятий, проклятий край... Ху-у! Немає сил..." Він шепотів без скарги, так, за старою в'язничною звичкою говорити з самим собою. "Ех, голова!.. Все витерпіла

ти, все винесла, та от... загибаєш. І загинеш... Хм..." Він посміхнувся крізь ніс і зітхнув байдуже, насупив брови і наморіщив лоба — голова паморочилась. Думки бігли в гарячковім безладді, відтворюючи дивовижний шлях.

П'ятий день він ішов. Не йшов, а гнав, як молодий гордий олень, гнав навропростець, ламаючи хащі. Вирвавшись із пазурів смерті, він летів, як на крилах. "Воля! Воля!" Широко роздимаючи ніздрі, він захлинався нею на бігу, розривав грудьми зелену стіну. Всі двадцять п'ять літ в ньому зажили враз, запульсували, напружуючи кожний м'язок, мобілізуючи кожний нерв, кожний суглоб.

"Виручай! Воля! Воля!"

Сірчиха

У сміливих щастя завжди є! От хоч би ми. Приїхали сюди... Боже! Яка страшна і дика пуца була! І нудьга смертельна. І лихо скрізь навколо і злидні, і смерть.

Чужа чужина... А бач, оббулися! І дивись – зажили ж як потім! І пуці здолали, і край скорили. І звикли, полюбили.

Спочатку ми поселилися в селі, тепер це містечко Києвом зветься. Хати білили, як на Україні. З нас тут за це сміялися, що от, мовляв, скільки лісу, а "хохли" хали з глини ліплять та білять.

Колись до революції здорово жили тут наші люди.

Тут край працю любить та й винагороджує її щедро. А народ наш робочий. То й ми жили колись.

А сім'я у нашого діда була велика. Понад 50 чоловік.

Синів сім мав, женив, не відділяв. Дочок заміж віддавав – на сторону не відпускав, зятів у прийми брав. Сірків куток – то ціле село. Весело жилося.

Трудилися щиро, то й мали. Це була наша друга Україна, але щасливіша. І назви тут люди подавали свої, сумуючи за рідним краєм.

Ну, а потім пішло все шкереберть. Нові часи, нові порядки. Вже немає Сіркові держави.

Сірко

Походжу я зі старого козацького роду. Жили мої батьки на Полтавщині коло Переяслова. А діди – прадіди в Запорозжжі козакували...

Та віри в щастя своє щербате і в силу свою двожилъну не теряли. Так на цю дяку землю і потрапили. Багато люду тут померло, аж поки не позвикали. Маю сина і дочку, вчу їх однаково суворо. Бо за українським звичаєм жінка поряд чоловіка і господарювала. І вправно володіла зброєю. Моя хата завжди відкрита, як колись козацькі буруючи, для гарної людини. Коли напівживого Григорія принесли ми додому, моя хата стала хатою його.

Життя навчило мене бути мудрим і щиросердним. Втративши старшого сина, я безмежно зрадів Григорієві, назвав його сином, подарував коня, гвинтівку. Бо хто, як не батько, навчить сина виживати в будь-яких умовах, залишаючись при цьому людиною.

Символи

Перший розділ роману «Дракон».

«Вирячивши вогненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі і нетрі, вогненным хвостом замітаючи слід, летів дракон. Не з китайських казок і не з пагод Тибету — він знявся десь з громохкого центру країни «чудес», вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами...».

Шістдесят коробок-вагонів — шістдесят суглобів у дракона. Спереду — вогненноока голова — велетенський двоокий циклоп — надпотужний паротяг "Й.С." (Йосиф Сталін). Ззаду — такий же надпотужний паротяг "Ф.Д." (Фелікс Дзержинський). На тендері прожектор — довгий вогненний хвіст. Біля кожного вагона — щетина багнетів. Наїжився ними дракон, мов їжак... Ні, мов дракон! І гнався зі скреготом.

Шістдесят суглобів у дракона — то шістдесят рудих домовин, і в кожній з них повно проглинених жертв, повно живих мертвяків. Крізь заграбовані діри дивилися тоскно грона мерехтливих очей, — дивились крізь темряву десь на утрачений світ, десь туди, де лишилась країна, осяяна сонцем, де лишилась Вітчизна, озвучена сміхом дитинства і юності рано одятої, де лишилась мати... родина... дружина... Мерехтіли грона очей і летіли десь у темряву чорну, у прірву. Ними натоптане черево вщерть у дракона. І тягне їх циклопічний "Й. С.", і підпихає їх демон "Ф.Д.".

В цілому ж — то є е т а п , то є "ешелон смерті", — етапний ешелон ОГПУ — НКВД.

Дракон

І мчить він без зупинки, хряскотить залізними лапами, несе в собі приречених, безнадійних, змордованих, — хоче замчати їх у безвість, щоб не знав ніхто де і куди, — за тридев'ять земель, на край світу, мчить їх у небуття. І нема того Кожум'яки... І ніхто-ніхто їх не визволить і вже не врятує, і ніхто навіть нічого не знатиме й не почує про них. Ніч. Чорна, безмежна ніч.

Це символічна картина паралельного майже незалежного існування в одній державі двох світів — світу п'їтьми, пекла і світу ілюзорного раю, ілюзорного вільного життя. І ці два світи уособлені в символічних образах двох експресів, котрі мислено летять у невідоме, у чорну сибірську ніч, на край світу. Як протиставляються два світи, так протягом твору йде протиборство їх представників: Г. Многогрішного й Медвина.

Хата

В голові Григорієві наморочилось від явної галюцинації. Він покотив її по подушці вправо — глянув, вліво — глянув. Роздивився по хаті. У кутку рясніли образи, королівськими рушниками прибрані, кропило з васильків за Миколою Чудотворцем. Чорні страстяні хрести напалені на стелі... Він лежить на великому дерев'яному ліжкові, роздягнутий, накритий вовняною ковдрою чи киреєю... Пахне васильками... У вікно знадвору зазирає сонце. Мати в очіпку і в рясній стародавній спідниці, посміхаючись, несе тарілки в двері... За нею бистроока дівчина виступав, мов горлиця... Біля вікна, тримаючи козацьке сідло й ушивальник, звівся і стоїть густобровий, кремезний парубок... Цікаві світлини. Дівчата у вишиваних сорочках та в намисті, у чоботях якихось чудних, хутрових. Ось дружки весільні. Молодиці — групами і по одній. А ось — ціла родина. Величезна родина! Діди, батьки, онуки й правнуки, — чоловіка з сорок. Цілий рід! Дід з бабою посередині, решта, згідно з родинним станом, розташувались обабіч і ззаду. Діти рядочками стояли обабіч діда й баби, у парадних кашкетиках і чобітках... І все це на тлі гір. Українська степова родина на гірському тлі. Як десь на Закарпатті. Чудне... Ось хлопці верхи — чоловік з дванадцять — цілий загін з рушницями через плечі, в папах, оточені зграєю здоровенних гостровухих собак. Коли б не ці мисливські собаки, можна б подумати, що це козацький загін. А таки козацький, бо це ж уссурійські козаки.

Цікаві світлини. Дівчата у вишиваних сорочках та в намисті, у чоботях якихось чудних, хутрових. Ось дружки весільні. Молодиці — групами і по одній. А ось — ціла родина. Величезна родина! Діди, батьки, онуки й правнуки, — чоловіка з сорок. Цілий рід! Дід з бабою посередині, решта, згідно з родинним станом, розташувались обабіч і ззаду. Діти рядочками стояли обабіч діда й баби, у парадних кашкетиках і чобітках... І все це на тлі гір. Українська степова родина на гірському тлі. Як десь на Закарпатті. Чудне... Ось хлопці верхи — чоловік з дванадцять — цілий загін з рушницями через плечі, в папах, оточені зграєю здоровенних гостровухих собак. Коли б не ці мисливські собаки, можна б подумати, що це козацький загін. А таки козацький, бо це ж уссурійські козаки.

Світ на колесах

Поблискуючи нікельованими ручками м'яких купе, сяючи яскраво освітленими вікнами, тим же маршрутом по Транссибірській магістралі йшов інший експрес, — так званий "Тихоокеанський експрес номер один".

М'яко погойдуючись, як у мрійному вальсі, пишаючись шовком фіранок на вікнах, мерехтячи люстрами, котився він, ніби разок блискучих коралів, і миготів емалевими девізами на боках вагонів: "Негорелое — Владівосток". Віз, заколисуючи, екзальтованих пасажирів десь в невідомий і вимріяний, казковий край, в дивне золоте ельдорадо.

Межи пасмами блакитних гір, повз легендарний Байкал, проходячи ген-ген в нічному небі через височенні перевали Станового хребта, він пролітав мовби жмут метеорів, блискотів межи зір. Спускався в долини і знову підносився, бився над стінами урвищ, крутивсь, як блискуча спіраль, чудом тримаючись на скелястій мозаїці.

Це найліпший і наймодерніший експрес в ССРСР; найкомфортабельніший експрес у так званий робітничо-селянській державі.

Опис тайги

Височенна, чотириярусна тайга, буйна й непролазна, як африканський праліс, стояла навколо зачарована. Не шелесне лист, не ворухнеться гілка. Сорокаметрові кедри, випередивши всіх у змаганні до сонця, вигнались рудими, голими стовбурами з долішнього хаосу геть, десь під небо і заступили його коронами. Там по них ходило сонце і пливли над ними білі хмари. Слідком за кедрями пнулися велетенські осики та інші листаті гіганти, що, будучи нижчі за кедри, творили другий ярус. Потім височенна ліщина колючого горіха, ялини, де-не-де берізки, берестина, черемха, перевиті ліанами дикого винограду та в'юнків, ішли вгору третім ярусом. А внизу — в четвертому ярусі — суцільний хаос. Місцями густа, мов щітка, звичайна ліщина, височенні трави і бур'яни. Повалені вздовж і впоперек дерева, мов велетні на полі бою, потрухлі і ще непотрухлі, одні з скрізними дірами-дупами, як жерла небувалих гармат, другі вивернуті з усією системою коріння, що тримали його руба, як стіни або як велетенські пригорщі зі стиснутими межи пальцями камінням і землею.

Внизу, по землі, слався мох, пообростав усе, що тільки можна. Внизу було півтемно і вогко. Лише де-не-де проривались яскраві сонячні пасма і стояли, як мечі, уткнуті лезами в землю.

Нетрі. Несходимі, незміряні. Вони то спускалися схилом униз, то підіймалися знову вгору і так зі "становика" на "становик", з кряжа на кряж, як буйне рослинне море, розпливались геть десь у безвість.

Маленький смугастий звірок, що сидів собі навпочіпки на поваленій кедрині проти сонечка і пильно, з виглядом ученого дослідника, розглядав торішній грибок, тримаючи його передніми лапками, раптом нашорошився. Ні. То так щось. В нетрях панує надзвичайна тиша, як у дивному храмі дивного бога. Лише рябок, засвистівши, пролетів з однієї височенної кедрини на іншу і завмер на гілці, мов сучок, нерухомо, опутивши чубату голівку вниз і витягнувши шию. Тиша.

На поваленій кедрині тремтіли сонячні зайчики. Смугастий звірок-бурундук почав бавитися з ними, задравши хвостика, як той драгун султана, перестрибував через них. Присідав і дивився вниз. Внизу, під кедриною, виходячи десь з бур'янів і вітролому і зникаючи знов у бур'янах та каміннім розсипу, вилась вузенька стежечка, звіринна доріжка, утоптана за тисячоліття, їх немало, таких стежечок. А серед них десь й такі, на яких одвіку ще не ступала нога людська.

Бурундук зіскочив на стежечку, щось поворожив, пройшовся сюди-туди і враз, тривожно цикнувши, стрімголов вискочив на кедрину, на пень, звідти на дубок. Сховався. Визирнув. Знову сховався. Цикнув і завмер, виглядаючи з-за стовбура. Ні-таки, він не помилився зразу. Щось таки добирається, щось іде стежечкою. Шелеснула суха бирка. Тріснула гілка. Посипались камінці і

покотились десь, покотились униз. Щось важко, помалу йшло крутою стежкою на "становик".

Занепокоєний бурундук вискочив вище і зацікавився з усієї сили. Захвилювався. Не знав, з якого боку безпечніше йому виглядати. Зовсім захвилювався. Він на своєму віку багато чого бачив. Він бачив і знав усіх звірів і знав, як себе тримати при зустрічі. Знав козуль і зубрів. Бачив не раз, як перся тут волохатий ведмідь, як приходили дурні вепри, толочили всю траву та ламали кущі. Бачив харзу, знав вовків і всіх своїх ворогів, а особливо тую рись безхвостую і зажерливу. Отож він знав усіх своїх друзів і всіх ворогів. Одних споглядав мирно, від других утікав чимдуж. Але такого він ще зроду не бачив. Проби! Тікати чи не тікати? Ой лихо...

Стежка піднімалась вгору, вилась межі пнями й колодами, перелазила через високе каміння. На стежку нависали трави, гілляччя. Іноді доводилось попід віттям і крізь ліани пролазити, мов у темну нору, зігнувшись. І скрізь було видно сліди звірів. Тут повно звірів! І хоч їх самих не видно, але він знав це. Дивно, як він цього раніше не помічав? Ось біля кедра поприлипала щетина і шерсть до кори, — терлось щось, щось здоровенне, бо щетина обліпила кору на півтора метра від землі. Ось кігтисті лапи здряпували сиру землю на стежці. Ось відбитки-ямочки якісь, мовби овечка походила. Ось голі, обгризені, пожовклі кістки... Таж він тут не сам! Тут повно пожилців! Але де вони? Чом їх не видно ніде?

Йшов годину, дві. Стежка йшла вгору та вгору.

Хвилеве піднесення спадало. Страшна перевтома і голод виснажили до краю, і здавалось, що він іде знову вічність. Противний піт заливав очі, а під серцем нудило, і голова йшла обертом. Часто зупинявся, ставав біля дерева і стояв, заплющивши очі, — слухав, як у вухах дзвонило і ніби молотії били по черепу. Здавалось, що він ніколи не добереться до перевалу, до вершини. Там, за цією горою, там, далєбі, кінець усім стражданням. Ну, йди ж!.. Ще раз перемагав себе і йшов.

Нарешті вибрався на гору. Тут ліс поступився і гора височіла гола, вся вкрита квітами. А за нею... Дивний краєвид відкрився його гарячковим очам. Скільки оком сягнеш, розпростерся хвилястий, зелений океан, збрижений велетенськими химерними хвилями, що йшли одна за одною: то ліс підіймався на кряжі гір, опускався і знову підіймався... Найближчий гребінь — сизо-зелений, зубчастий. За ним — сизо-фіалковий: ліворуч, скільки оком сягнеш, і праворуч тягся ламаний контур. Потім — сизо-голубий... Голубий... І все вище й вище.

Фантастична, дивовижна панорама. Могутня в своїй красі і... страшна. Його ніколи не перейти і не подужати, не впливти з цього жахливого океану.

Мандрівник сів просто на землю. Стежечка збігала з гори кудись у нетрі. Але він сів; Тер рукою чоло, міцно стискав набряклі жили на скивицях. Може, перестане стукати в череп. Це, далєбі, пропасниця. Боже, якби йому рушниця! І якби хоч пара сірників!

Навколо гудуть бджоли. Він сидить, заплющивши очі, і йому здається, що він на пасіці... Це він маленький... Прийшов до дідуся... Під велетенською липою іконка Зосими і Савватія, а навколо вулики-вулики... Стоять дуплянки, мов козаки в брилях, накриті великими, череп'яними покришками. Спілі шпанки, як дівоче намисто, як дівочі губи, між зеленим листом. А там черешні... А жовна клює десь їх і гукає до нього: "Ти вже пообідав?" А друга: "Уже-е!" Дразниться. Дідусь білий увесь — в білих полотняних штанях і сорочці, з білою бородою зазирає в вулики, щось ворожить... Дивиться, як рій полетів і гуде-гуде...